

Др Милош МИЛОШЕВИЋ*

"УЈЕДИЊЕЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ 1813-1814"
Зборник докумената, књ. I-II, Подгорица 1998.

У издању Историјског института Црне Горе и Државног архива Црне Горе - Историјског архива Котор, објављена је 1998. год. збирка докумената о драматичним завршним годинама француске владавине над Боком (1807-1914), када су, заправо, одлучујући међународни и доманични фактори требали да покрену рјешење о подјели посједа угашене Млетачке Републике, односно поражене Наполеонове Француске. Па како су тада бројне водеће силе пратиле, углавном, све важније догађаје на неуралгичном подручју, сачувана је важна и обилна документација о Боки и Црној Гори.

С друге стране треба одмах истаћи да је три године послије оснивања Которског архива, договором Републике Хрватске и Републике Црне Горе, 1952. год. из архива Задра враћен значајан низ фондова, историјски насталих у Котору радом ранијих управних структура, са сталним сједиштем у том граду. Фондови су носили заједнички назив "Управно-политички списи (1684-1826)", у обиму од 305 свезака. То је у ствари документација различитих управних органа, највише из времена млетачке, па аустријске, руске, француске, и II аустријске владавине. Наравно, међу архивалијама су се налазили и "Списи Централне комисије Привремене владавине уједињених покрајина Црне Горе и Боке Которске, 1813-1814. године", са документом Уговора о уједињењу. А то нису били неки споредни и мање важни извори, него, у ствари, једина сачувана правна и економска основа, на којој се темељила организација нове привремене власти, током девет мјесеци њеног постојања.

Сavrшено је разумљиво да је Которски архив, одмах послије примања такве грађе прионуо изради пројекта о њеном издавању. Са том новом, и аутентичном грађом, уз друге већ објављене или непознате документе такве врсте из земље и иностранства, требало је што потпуније освијетлити цјелокупно сложено и контроверзно вријеме. Али

---

* Аутор је научни савјетник у пензији, Котор.

иако је значај такве Збирке био сасвим евидентан, до њеног објављивања, у организацији Историјског архива у Котору задуго није долазило, а главна препрека била су финансијска средства. Из тог разлога је припрема грађе за објављивање текла повремено, а не са сталним, интензивним ритмом, па чим би се појавили неки други хитни архивски проблеми, рад на припреми Збирке се одлагао. Од 1984. год. напоре око издавања грађе преузима Историјски институт Црне Горе. Не улазећи у маратонске појединости нових, дугих тешкоћа, чињеница је да два тома тих докумената излазе из штампе тек 1998. године. При том је сасвим разумљиво да је током тих укупних несигурности и тешкоћа од скоро пولا вијека, било доволно времена и за умирање старијих сарадника, а и практичне опасности да се велике хрпе докумената са отпочетом, полудовршеном или завршеном обрадом, трајно препусте своме одумирању. Зато се на почетку ове Збирке среће тако неубичајено велики број имена са црним оквиром, нарочито сарадника из Которског архива Славка Мијушковића, Грације Брајковића, Риста Ковијанића, Милана Вукотића и Мирка Вукасовића, који су тамо са пијететом забиљежени. Ту су и још двојица драгоценних сарадника ван Которског архива, Јован Бојовић и Јевто Миловић. Сви су они дали свој незаобилазни допринос.

Свакако, Историјски институт је на крају смогао снаге да се, захваљујући упорности ранијег директора Јована Бојовића и садашњег Бранислава Ковачевића, како се оно елегантно каже, "заокружи финансијска конструкција", па да два штампана тома Збирке коначно буду пред нама.

Језгро и окосницу Збирке примарно и аутентично представља сам рад такозване "Привремене владавине Црне Горе и Боке Которске, под протекторатом Русије, Аустрије и Енглеске" и то је са архивистичког становишта основни и главни садржај Збирке. Споменути назив се у архивалијама среће скоро искључиво на италијанском језику, као усталом и већина административне преписке, а гласи: "Governo provvisorio delle Province unite di Montenegro e Bocche di Cattaro, sotto la protezione delle tre potenze Alleate Russia, Austria e Inghilterra". Ради се, dakле, о званичном називу једног фактички постојећег федеративног облика државне организације, створеног уједињењем двију "провинција", што још није било међународно признато. Веома се ријетко у списима среће и архаичан и не сасвим прецизан назив на нашем језику: "Губеран бременити Средоточне комишиони", у ком је појам "бременити" коришћен у смислу "привремени, провизорни", док је "Средоточна" у значењу "Централна". Та нова федеративна државна организација садржавала је, наравно, разне структуре нове или раније постојеће власти, као што су "Централна комисија привремене владавине", у функцији Владе, затим "Административно-политичка управа", "Финансијска управа", "Срески суд" у Котору, Помирбени суд, Банкаде, Лучка капетанија у Росама, Здравствени уреди и нарочито важни архиви древних бокељских општина и црквених институција. При том треба уочити да се у литератури често бркају два различита појма из нове номенклатуре власти. Са једне стране је општи назив државне формације "Привремена владавина...",

док се главни управни орган у функцији Владе, називао "Централна комисија". Тако се не може рећи "Привремена влада", за "Централну комисију", у функцији Владе, јер је "Привремена владавина..." дио назива још међународно непризнате државне формације, а "Централна комисија" је главно управно тијело, Влада.

Коришћење италијанског језика у раду органа власти, вјероватно, није било само стога што се раније скоро четири стотине у Боки званично кореспондирало на том језику. Сматрало се, можда, да ће због тога стране силе - протектори, касније лакше и брже провјеравати рад привремених државних формација, када њихове одлуке буде требало прихваћати или не. Из истог разлога је и датација докумената, осим мањег броја изузетака, без сумње вођена по новом календару, о чему је исто у литератури било извесних недоумица.

Поред споменутих архивалија у Боки, посебно значајни су документи Музеја и Архива Црне Горе на Цетињу, затим Архива Дубровника и Задра, па Будвански дневник каноника Антуна Којовића, Дневник француског генерала Готијеа и Мемоари и писма енглеског адмирала Хоста. Ту су, наравно, коришћени и неки документи наведени у бројној литератури (Ф. Висковић, В. Ђорђевић, М. Драговић, М. Медаковић, Д. Милаковић, Т. Ербер, П. Пизани, П. Буторац, Д. Вуксан и др.).

Постојао је и амбициозни план о неким додатним истраживањима у Бечу, Паризу, Петрограду, Москви и Лондону, али до тога није могло доћи.

На основу овако обилне грађе биће могућности да се пишу бројне аналитичке студије о том времену и догађајима у њему. Али овде не би било од користи да се то набраја и предвиђа даљи развој историографске мисли о овој проблематици. Вјероватно је корисније да најсажетије изнесемо што нам се чини да посебно искри из тако бројне документације и какво то ново светло изукрштених докумената, додирује или сјенчи најзначајније личности и догађаје времена.

Издвојио бих три кључна и посебно занимљива питања. Прво размишљање припада чисто стручној проблематици, и тражи приоритет. Јер је Збирка припремљена највећим дијелом у архиву и од стране архивских радника, као један од најквалификованјиих задатака архивске дјелатности, на граници струке и науке. Прво је логично питање: на који су они начин прочитали неке од најодговорнијих страница своје професије, које се зову "Издавање историјских извора"? Друго и, вјероватно, најатрактивније питање видим у дјеловању три крупне личности из три државе, тројице главних протагониста тадашње дипломатске и војно-политичке сцене, који се на нашем терену срећу, сарађују, или сукобљавају. То су француски генерал у опсађеном Котору Жан Жозеф Готије, енглески адмирал Виљем Хост и црногорски митрополит Петар I. И најзад, а са тим у најужој вези, је питање како је дошло до потписивања Уговора о уједињењу и зашто оно тада није заживило? А то је заправо у средишту интереса цјелокупне Збирке.

У цјелини ипак треба имати у виду да се збирке докумената заправо пишу за нека далека, будућа поколења истраживача. Савременост је

већ заузела своје позиције и обично не мијења своје ставове, без обзира на нове збирке.

I

Не понављајући неке мисли које су већ речене у Поговору ове Збирке, треба начелно подврести да је издавање докумената, углавном, слабија страна историографије Црне Горе. Више пажње привлаче студије, тежи се за брзим синтезама, не водећи увијек рачуна да једино на бројним издањима докумената и појединачним анализама почивају сигурне и трајне синтезе. У Републици није постојала јасна политика која би у већем обиму и систематски потицала такав рад и финансијски помагала такве иницијативе. Али ако се већ у неком архиву на томе спонтано радило, Академије су, Институт, или Министарство културе прихватали напоре око издавања. Которски архив је са својим квалификованим кадром, у оквиру својих законских и стручних задатака, стално бринуо и о томе, па је са двије Академије (Српском и Црногорском), Историјским институтом у Подгорици и Министарством културе Црне Горе, издао четири значајне Збирке докумената: 1964. год. из историје медицине, 1988. год. о хајдуцима у Боки, 1996. год. о аналистима, хроничарима и биографима Котора и Пераста, а 1998. год. о Уједињењу. Постоје напори и планови да се код неумитне смјене генерација не угаси у Котору нуклеус зналаца романских језика, тим прије што је јасна потреба да се наставе издања најстаријих нотарских књига, које су отпочели Југословенска академија знаности и умјетности у Загребу и Црногорска академија наука и умјетности у Подгорици. Па ипак се дешава да је једина класична гимназија отворена у Подгорици, а не у Котору, где постоји Архив са значајним фундусима латинске и италијанске грађе. У свијету је одавно напуштен концепт концентрације културних установа само у једном или у малом броју центара, јер доводи до веома штетне провинцијализације ширих подручја.

Код рада око издавања докумената, било је појединача у Которском архиву, који су се и теоријски бавили тим проблемима, па је у овој Збирци пред нама могао бити коришћен и један рјећи, али значајан модел издавања. Ради се о уобичајеним сажетим регестима на нашем језику, изнад документа на страном језику, али, поред тога, још и о тзв. проширеним регестима, на kraју издања. Ту се, наиме, слободно стилизује све што је битно у документу, а није могло ући у сажети регест. Таквом се процедуром, која, наравно, захтијева посебни, додатни напор редактора, много олакшава кориснику грађе, који се, природно, не удобљује у сложеност документа и у његове језичке финесе, да дође до праве интерпретације цјелокупног оригиналa.

Послије деценија рада старе генерације, завршни напор око транскрипција, коректура текстова, израде сажетих и проширених регеста, и небројено других техничких проблема, морале су дати млађе архивистичке снаге у Котору, посебно Весна Вичевић, Јелена Антовић и Анита Мажибрадић, док су на ћирилским документима, завршне редакције давали Радоман Јовановић, Јевто Миловић и Божидар Шекуларац, а о

библиографији су се старале Веска Лалошевић и Снежана Пејовић.

И поред жала за неизбјежним штампарским грешкама, као и за изосталим ширим индексом, пописом сигнатура и сличним ситнијим пропустима, мислим да је ово један модел издања са јасним ставовима редактора шта су историјски протагонисти хтјели да кажу. А оригинал докумената је увијек ту за сваку неопходну крунску проверјеру.

II

Неодољива љепота и привлачност Збирки докумената је нарочито у очуваној атмосфери протеклих времена и могућности бољег разумевања историјских догађаја, не, наравно, у савременом, него протеклом, тадашњем, аутентичном контексту. Подразумијевајући при том све међународне и унутрашње контрадикције времена, личне драме изузетних личности, али и опсесивне и чврсто укоријењене историјске моделе у начину живота и схватањима појединих регија.

При том, наравно, високи дипломатски токови, међународни уговори и конвенције теку на врховима државних љествица, где се формира макрополитика и пазе интереси држава на најширем међународном плану. Тада нас план, далеко ван наше документације, овде, наравно, мање занима, иако је од највећег и одлучујућег значаја, па га, сажето, и те како морамо имати у виду. Ту су, као што је познато, још 1782. године, дакле прије Француске револуције и појаве Наполеона, Русија и Аустрија склопиле уговор о заједничком ратовању и подјели Турске, тако да је све што је западно од линије Београд - ушће Дрима, предвиђено да иде у аустријску сферу, па се то односило и на Црну Гору и тада млетачку Боку. Исто тако, тридесетак година послије, пред фалангом Наполеона и у циљу осигурања касније побједе код Лајпцига, крајем јуна 1813. године, долази до конвенције у Рајхебаху, а почетком септембра до уговора у Теплицу, којим цар Александар не ради ништа ново, него само потврђује споменуте раније макрополитичке планове о аустријском сувениитету над Боком. Владика Петар за све то, можда, прецизно и није знао, али је у ствари Црну Гору сматрао дијелом руске царевине, а црногорску војску дијелом руске војске, па се надао да ће, подржаван и од неких, веома високих руских структура дипломатије и војних власти, успјети нешто да via facti измијени на свом микрополитичком плану, у нади да ће се то касније прихватити. Зато се труди да пред великим силама изађе са већ обављеним промјенама на терену и са довршеном организацијом уједињених провинција, а накнадно ће се постићи и међународно признање.

III

Прва личност око које се, као команданта главног града Боке, почело одмотавати сложено историјско клупко, био је истакнути француски бригадни генерал, барон Жан Жозеф Готије, носилац Легије части. Послије великих битака по Њемачкој, Швајцарској и Италији, у

пуној снази од 48 година (1765-1815), Готије је 1813/14. затворен у утврђеном Котору, поносно ријешен да се не преда, очекујући, како је тврдио, коначну побједу француског оружја, али и непосредну помоћ француских трупа. Да та помоћ није била имагинарна прича, тврди представник Аустрије Јаков Брунаци, хвалећи се у једном допису да је спријечио француску помоћ Котору из Скадра, наговарајући на то скадарског пашу и правећи му поклоне, да то осујети!

Али и поред вјере у француску ствар, искусни генерал није могао имати илузија. Опкољен у дну Бококоторског залива, а на "400 миља далеко од француске границе", како сам запажа у Дневнику, са 724 лица посаде, од којих је било 355 војника и 8 официра Хрвата, а 245 војника и 10 официра Италијана, у оскудици у новцу и храни, због чега је стално долазило до дезертирања. Ипак, поносни генерал кује новац од сребра, узетог из цркава и од грађана, диже морал, преговора са дисидентима и записује у Дневник "Никада се ниједан војни командант није нашао у тако мучном и критичном положају, као што сам се ја налазио у Котору". Готије је знао да га народ Црне Горе и Боке доживљава онако како је то митрополит износио у прогласу: "Всеобјему роду човјечанскоме непријатељи и возмутитељи Јевропе...", док је уништена бокељска "навигација, брез којијех живоват не можете..." Послије изградње више артиљеријских пункгтова, а нарочито послије дизања енглеских топова на позиције изнад нивоа бедема, града Котора, а пошто је утврдио да преостала војска не би прихватала борбу у предстојећем јуришу, Готије са Одбрамбеним савјетом 3. јануара 1814. год. доноси једногласну одлуку о часној капитулацији, али само пред Хостом и енглеским војним личностима, јер пред црногорско-бокељским представницима никако не би прихватио да тако нешто уради. Укрцај је са својим високим војним личностима на Хостову фрегату "Бекенти" до француских предстража у Плезанси. До смрти је остао одан Наполеону и умро је од ране стечене на Ватерлоу 1815. године.

IV

Енглези су војнички и политички знатно допринијели бокељској кампањи. Још од средине 1812. год. они траже сарадњу са црногорским митрополитом. Од тих раних преговорова није одмах било практичних посљедица, али је већ тада владика Петар истакнуо идеју о повезивању будућих антифранцуских операција са сједињењем Црне Горе, Боке и Конавала, под протекторатом Русије и Енглеске. Британци су још прије уласка у Залив имали јасан и реалистичан план о ослобађању Боке, помоћу домородца, а охрабрујући пасивност и дезертерство бројних Хрвата принудно мобилисаних у француским гарнизонима. Међутим, када су 13. октобра 1813. енглески бродови, фрегата "Бекенти" Виљема Хоста и брик "Саразен" Ђона Харпера ушли у Залив, нека утврђења су већ падала и пред црногорским трупама и бокељским устанцима (Будва, Троица, Вериге, Роце), друга утврђења су узимале саме локалне власни (тврђава "Св. Криж" над Перастом и, дјелимично, оток Св. Ђорђа), а

негдје је присуство Британаца било само од моралног значаја да убрза унутрашње отпоре дисциплини и борби (Херцег Нови). У Прогласу нареду Боке, Хост истиче британске чисте руке и искључиво војне циљеве, алутирајући на француску принудну мобилизацију помораца и уништење поморских традиција Бокеља.

Да се и даље све брзо не заврши као што је почело, омео је сложени сукоб око артиљерије на отоку Св. Ђорђа и сумња да ће мјесне топове Енглези однијести са собом. Таква сумња је психолошки још теже падала јер је Готије у свом Прогласу као одговору на енглески Проглас, посебно подвлачио наводни енглески стил корупције. Свакако, послије успјеха од 13-16. октобра, увријеђени Хост 26. октобра демонстративно напушта Боку доживљавајући Бокеље и Црногорце као "litigious turbulent people".

Међутим, опсада Котора коју су још 14. октобра отпочеле црногорско-бокељске снаге, безуспјешно је трајала преко два ипо мјесеца. Тек послије Хостовог поновног повратка почетком децембра 1813. и напорних припремања више околних британских батерија, а посебно дизања топова изнад нивоа градских бедема, које је трабало рушити, и послије десетодневног бомбардовања, Готије капитулира. Те изузетне напоре Хост детаљно описује. Топови су се вукли узбрдо, употребљавајући ланац и сидро. Непрестана јака киша силно је отежавала рад. Током рада рушена су стабла настала још "од Адама", а стијење је ту "од Потопа". Чињеница је да Хост није нимало себе штедио, тако да његов лични љекар др Кид сматра да су муке око освајања Котора и Дубровника и "потоци киш, напора и лишавања" трајно оштетили његово здравље, тако да он умире рано, од 48 година (1780-1828).

Не треба пропустити да се у тој личној драми још нешто истакне. Ослањајући се на разне, често веома кратке Хостове алузије, ми осјећамо да је он често мислио на Готијеа, који све то из близине прати, и на престиг који је био у питању. Невидљивим каналима водио се дијалог између та два, без сумње еминентна ратника. Хост је знао за Готијеову изјаву да се неће предати док се топови не подигну на брдо, а да ће за транспорт требати 6 мјесеци. Хост је желио да му покаже да је за то довољно 6 дана! Готије је тврдио да је британски поступак невојнички, а Хост је узвраћао да енглеским поморцима није до тога да се некоме свиде, него да запање.

Неизbjежno се мора поменути још један проблем, који је знатно загорчao Хостов живот. Он сам је увијек истицао да је војник и да начелно одбија свако уплитање у политику. Међутим, на самом крају, пред капитулацију Котора, појавила се пред Хостом оштра дилема. Са једне стране он је добио позив аустријског генерала да се бродовима транспортује његова војска из Херцег Новога за Котор, да би се тако изbjегло крвопролићe. Са друге стране Хост је некоме морао предати кључеве града које је примио од Готијеа. Иако је веома добро знао за званични енглески став о аустријском "легалном праву на Боку", у које није смио да улази, Хост предаје кључеве владици Петру. То је, наравно, изазвало озбиљне реакције, најприје од његових претпостављених,

посебно ерла од Абердина, док је генералу Милутиновићу гест са кључевима "изгледао као издаја". Али, преузимајући за ту одлуку одговорност на себе, Хост је наступио као војник. Он истиче да се за вријеме свих догађаја у Боки, никада није појавио ни један аустријски војник, а њихов представник Брунаци се показао негативним сарадником. Митрополит се, међутим, стварно борио, формирао је организацију власти и обавијестио га да би свако напредовање Аустријанаца изазвало грађански рат. Изабрао је мање зло, праведнију солуцију и предао кључеве града представницима Централне комисије. Војник, који се заносио Нелсоном и за кога је његов љекар др Кид говорио да је "*Chevalier sans peur et sans reproche*" није могао а да у првом реду не цијени војни допринос и стварно ангажовање, а не захтјеве савезника који чекају да им други све доврше и обаве, па чак да се војска морским путем и енглеским бродовима, уводи у посјед которске тврђаве.

V

Главни покретач бокељских догађаја 1813/14. год. био је црногорски владика Петар I, или како се *pleno titulo*, у Прогласу народу црногорском називао: "Петар, божијом милошћу православни митрополит црногорски, Скендерије и Приморја - и руског царског ордена Александра Невског - кавалир "Свој политички стедо потпуне оданости Русији, што је прелазило у прави култ, Петар I никаде није скривао, или ублажавао, а нарочито је пластично изражен у једном писму аустријском генералу Тодору Милутиновићу, где је као темељац свему подвлачио апсолутну оданост руском двору, као покровитељу Црне Горе. Он се ту и позива на конкретни царски документ, још из 1711. год., када су Црногорци, како је он сматрао, трајно сврстани у редове руске војске, па је тада изричito речено да ће их Русија штитити где год њихови интереси буду повријеђени. Ту се алудира на акцију руског цара Петра I, по уласку у рат са Турском 1710. год., и грамату упућену Црногорцима преко пуковника Милорадовића. Тада су се јула 1711. год. у кући владике Данила на Ловћену тајно састала 24 главара и заклели се да ће на прву вијест о турском поразу и сами напasti на Турке. Тај догађај постаје угаони камен црногорске политике, па ће га митрополит Петар поновити и преко сто година касније, у писму цару Александру од 26. септембра 1814. када је Бока већ била додијељена Аустрији. Послије тог догађаја, владика се посебно позива и на 1806. и присну сарадњу с адмиралом Сењавином и Стефаном Санковским, у доба првог уласка Црногораца у Боку, током једногодишње руске владавине у Заливу. Па и долазак Никича у Боку, око 20. I 1814. митрополит је схватио као знак сигурне подршке његовој војној акцији. Тражио је, додуше, долазак неког руског министра, или вишег официра, али се задовољио и пуковником козачке регименте, кавалиром Никичем. Битно је било да се истакне да дјелује "у сјени славног барјака муга Суверена" и да је у Боку ушао "у име Русије". У вези са коришћењем руског барјака, аустријски генерали су му тражили неко писмено овлаштење за то, издато од руских војних

власти. Увјерен у оправданост свога става, владика Петар и његови сарадници шаљу писма цару, министрима, кореспондирају са адмиралима, маршалима и конзулима, шаљући извјештаје, као да се ради о редовитој војној дисциплини и обавези према вишој команди. Иако владика Петар није добијао адекватне одговоре од највиших војних власти, осјећао је и знао да је постојала једна струја у високим војним и политичким структурама, која је била веома склона Црној Гори, а знато се да је сам адмирал Чичагов послao пуковника Никича у Боку. Али то није преовладало као руски званични став 1814. године.

Такав став је имао битне импликације у односима према Аустрији, иако се исто радило о савезнику, тим прије што је ова сматрала да на основу ранијих уговора и конвенција, а нарочито послије прве владавине Боком (1797-1806) има легално право на то подручје. Ипак, иако је од почетка митрополит ишао на војну сарадњу са Енглеском, постојала је и једна почетна фаза када је тражена и војна сарадња са генералом Милутиновићем. Али тада је његова војска била далеко од Боке. У писму од 24. септембра 1813. митрополит са заносом јавља да је ушао у Будву, па додаје да би за даље акције око Херцег Новога и Котора желио и аустријску војну сарадњу. Али како "Троица", Херцег Нови и перашка утврђења лако падају, а Котор је у опсади, владика Петар све одлучније одбија да аустријске трупе уђу у Боку и то надраста у крупан политички конфликт. А почетком јануара 1814., послије Уговора о уједињењу и ликвидацији Котора као јединог француског упоришта, у живој преписци са генералима јавља се, између осталог, као главни један нови дипломатски елемент. Аустријска војска би, наиме, требала да има овлаштење да истовремено уђе "у обје провинције", јер су оне сада "само једна земља и само једна Провинција". Нека друга варијанта изазвала би немире и размирице. У томе као да се осјећа и извјестан призвук ироније, јер се неко овлаштење аустријској војsci да истовремено уђе у Црну Гору и Боку, никако није могло ни замислити.

VI

И, на крају, нешто о Добротској скупштини и Уговору о уједињењу Црне Горе и Боке Которске, потписаном 29. октобра 1813. године. Полазна тачка Уговора је неспорна. И представницима Црне Горе и Боке је сасвим јасно да не могу живјети потпуно самостално и без неког снажног протектора. Неслагања су око питања избора ток протектора.

Нема архивског извора у ком би биле сачуване аутентичне аргументације које су се износиле на састанку у Доброти. Једино у једном уводном и непотписаном тексту, прије навођења писма упућеног руском цару 8. новембра 1813, стоји да је било дугих расправа око упућивања изасланника на оба двора, руски и аустријски. "Дискусије су биле многе, али са мало резултата", лапидарно стоји у документу Цетињског архива.

Ипак, можемо са великим сигурношћу претпоставити аргументацију која је ишла у прилог руског протектората. Ова је, заправо, код нас већ изложена у бројним писмима и ставовима владике Петра.

Занос Црногораца још од почетка XVIII в. за војнички моћном и богатом православном Русијом, донекле може да буде историјски разумљив. Пред делегацијама из Црне Горе ту је блиски језик, сјај царског двора, великих градова и цркава са блиставим обредима и разноврсна подршка и помоћ, али и лоша искуства. А једногодишње присуство руске флоте у Боки током 1806. год. као да је тој идеји давало и неке конкретније историјске облике. Међутим, прерастање те владичине политike оданости у неку врсту култа, негативно је оцијењено у историографији, па неки писци сматрају да је то била "његова заблуда и лична политичка омашка као државника, јер није могао да се увјери да Русија мора првенствено бранити своје интересе..."

Поморска трговачка насеља, са богатим појединцима у урбано, умјетнички и културно веома развијеним срединама, имају другачија историјска искуства. Ту је сјај јадранских и медитеранских лука, нарочито Венеције, Барија, Дубровника и др., а посебно велико богатство које се стицало поморском трговином. Изнад свега је присутна потреба да се у приморским палатама, одакле пред непријатељем нема узмака, стекне неког снажног, али сасвим близског заштитника на Јадрану. А руска мора су тако далека. Тим прије што је аустријско искуство, од пада Млетачке Републике 1797. год. па до 1806. год. са неспорним знатним постмлетачким даљим растом поморске трговине бокељских помораца, било веома позитивно. А Медаковић је тачно уочавао "Практичан поморец, Бокељ, је мјерио политичке ситуације трговачким мјерилом".

Нарочито послије отварања Историјског архива у Котору, и посебних истраживања развоја главних поморских центара у Боки од XV до XVIII ст. јасан је и развој менталитета поморских трговаца, који је произазио из близског, често веома драматичног али и радосног саживота са морем. То је менталитет сталне акције, што ширих повезивања и трговања. Менталитет отворених рецепција из разних средина у тој међународној цивилизацији мора.

Треба схватити што је морао значити онај лагани, али крваво тежак и дубоко проживљени вјековни успон поморске трговачке привреде од стране тих земљорадника и сточара из околине Котора, који полазе на море. Било одакле су тамо дошли, или сишли. Они морају да савладају занат пловидбе, да се опишу смрти у олујама, пред пиратима и на опасним медитеранским трговачким пјацама. Тај вјековни, органски економски раст, који је довео до благостања, створио је поред палача, цркава и личног богатства, чврсти модел властитог историјског размишљања. То није била нека насумице преузета идеја, него органски израсло увјерење, стечени историјски модел, послије искустава са десетак различитих суверена, који су вјековима владали у Заливу.

Оно што је за нас од посебног значаја јесте констатација да је владика Петар био тога савршено свјестан, што се види из "Прогласа Бокељима, Дубровчанима и Далматинцима" од 23. септембра 1813. године. "Ето згода, стоји у митрополитовом прогласу, словински и вазда славни и похвални народе од провинције котарске, дубровачке и далматинске ... да се отворе путови и трговине, а навлаштито навигација,

брез којијех живоват не можете." Митрополит тачно зна да је посљедњи велики замах навигације и борбе против пиратерије отпочео за вријеме млетачке владавине, па га зато почетком XIX ст. тачно датира: "Ево згода да ваше јунаштво поновите, ево згоде да ваше поштење, које сте приће имали и које су ваши стари од 300 година имали и које ви је тиранин, ево 7-ма година узео и погазио..." И колико је за француске владавине, коју сада треба силом ликвидирати, све замрло, толико ће се покровитељством од стране нових суверена поновно омогућити развој и прави живот "од стране Великијех Императора Александра Первога, Франћеска Другога, краља пруског и њиховијех алеата.."

Митрополит је, на основу својих историјских искустава и стечених модела, био увјeren да за Црну Гору, па и за федерацију са Боком, само Русија рјешава све отворене проблеме, економско-политичке и конфесионалне.

Бокељски представници из поморских средишта, на основу својих историјских искустава, били су увјерени да им поморску трговину и просперитет може обезбиједити само блиска поморска сила, коју су, послије Венеције, тада препознавали у Аустрији.

Кроз ту призму треба проматрати и кључни Уговор о уједињењу. Послије свечане заклетве писане у вјерском духу, која би требало да обезбиједи коначно сигурно извршење закључака, спомињу се још и три општељудска фактора, који се сматрају заједничким и Црногорцима и Бокељима. То су патриотизам, тада свакако схваћен као љубав према завичају, затим осјећање хришћанске вјере, наравно без обзира на постојање католичке или православне цркве, и на крају осјећање части.

Како је око главне формулатије Уговора било разилажења, нашао се облик који је био прихватљив за обје стране, па су га ове мирне душе потписале. Из тог текста се види да је митрополит Петар до самог kraja војно-политичке кризе у Заливу, остао апсолутно увјерен у двије битне ствари: прво, да од trenутка потписа Уговора, Бока представља трајну и недјељиву цјелину са Црном Гором, а друго - да ће Бока без икакве сумње бити додијељена руском протекторату. Конкретно, кључну формулатију да ако се једна потписница подложи било коме од три споменута протектора, "онда ће обадвије слиједити исту судбину", сви су лако потписали. Јер митрополит је био чврсто увјерен да ће то бити руски протекторат, а бокељски поморци да ће то бити Аустрија.

А када је пропала руска опција, за владику, и поред заклетве, није могло бити дилеме. Он се ни за trenутак није колебао да напусти Боку и да не брине о обавези из Уговора, која је "stricto iure" Црну Гору везивала за Аустрију.